קווים אדומים

האם המצייתים לפקודות היו "אנשים רגילים?"

השיעור מציג את עיקרי טענותיו של ההיסטוריון כריסטופר בראונינג בספרו "אנשים רגילים". המסקנה העיקרית של בראונינג היא שפושעי המלחמה הגרמנים היו, ברובם, אנשים מן השורה שפעלו מתוך הקושי לאמץ התנהגות נון-קונפורמיסטית.

למורה

מטרת השיעור היא להעלות את המודעות לתופעה השכיחה של קונפורמיות קבוצתית המביאה לחוסר סירוב לבצע מעשי עוולה בתקווה שיש במודעות זאת בכדי לחסן כנגד תופעה זו. ספרו של כריסטופר בראונינג התפרסם ב־1992, הוא נקודת ציון חשובה במחקר השואה והתפרסם בישראל רק ב-2004.

לתלמידים.ות

בפניכם סקירה על הספר"אנשים רגילים" מאת כ. בראונינג.

קרא/י את הסקירה על הספר "אנשים רגילים" וסמן/י בסקירה את התשובות לשאלות הבאות:

1.מה משמעות השם של הספר "אנשים רגילים"?

2.האם עמדה בפני שוטרי גדוד 101 הברירה להחליט?

3.מהו התהליך שעברו אנשי היחידה?

4.מהו שיעור המתנגדים? הרוצחים מתוך התלהבות? ההולכים בתלם?

5.מה הם ,לדעת בראונינג , הגורמים המאפשרים הפיכת אנשים רגילים לרוצחי המונים?

6. מהי לדעתך התרומה של תוצאות מחקרו של ההיסטוריון כ. בראונינג בספרו "אנשים רגילים"?

"אנשים רגילים"/ כריסטופר בראונינג

אם לפשט את הטענה של בראונינג, הרי היא זו: פושעי המלחמה הגרמנים היו, ברובם, אנשים מן השורה. חלקם היו סאדיסטים, ודאי, אבל רובם הגדול היו אנשים רגילים. לא מפלצות. בכוונה מתמקד בראונינג בגדוד של משטרת הסדר – מעין מג"ב של גרמניה הנאצית. יחידת אס.אס., אבל בשולי האימפריה של הימלר: בשום פנים לא "אנשי על". מדובר באנשים בגיל העמידה, עם משפחות: לא צעירים להוטים בני 18. רוב חייהם עברו עליהם תחת משטר אחר, שפוי יותר.

בראונינג מראה כיצד לקחו את "המילואימניקים" האלה, ספציפית של גדוד 101, והפכו אותם לרוצחים מיומנים. הוא משרטט את קווי המתאר של אנשי הגדוד, המתועד היטב: רובם היו בני המעמד הנמוך או הבינוני-נמוך, בעלי השכלה נמוכה עד ממוצעת, אנשי המבורג: עיר מובהקת של מעמד הפועלים.

יום אחד, ב-13 ביולי 1942, התכנס רוב הגדוד בעיירה הפולנית יוזפוב (Jozefow). המג"ד, רב סרן טראפ, הופיע בפניהם – וכמעט שהתמוטט. הוא השתלט על עצמו, ובקול חנוק, כשדמעות בעיניו, אמר שקיבל פקודה, שיש לציית לה: לרצוח 1,500 מיהודי העיירה. היהודים שלא היה להם מקום במחנה הריכוז. הוא הפציר באנשים להיות חזקים, קרא להם לזכור שעל גרמניה מוטלות פצצות מדי יום, והוסיף דבר משמעותי: מי שלא רוצה להשתתף, מי שחושב שלא יעמוד בזה, יכול לפרוש הצידה. לא יינקטו נגדו שום צעדים.

אחד האנשים צעד קדימה. המ"פ שלו החל לגעור בו, וטראפ הפסיק אותו: הוא עמד על הצעתו. כתריסר אנשים נוספים צעדו קדימה, ונשארו במקום. כל השאר הלכו עם טראפ. השמש זרחה, השיטה פרחה, והשוחט שחט. אלא שחלק גדול מהשוחטים התמוטטו.

הגדוד עדיין היה חסר נסיון, וכך בוצעה ההוצאה להורג כשהרוצחים עומדים פנים מול פנים עם קורבנותיהם, מכוונים לאורך הכידון, ויורים בראש הקורבן מטווח אפס. הקורבנות לא גילו התנגדות: הם הפגינו "שלווה מופלאה"; וחלק גדול מהרוצחים לא היה יכול לירות יותר מיריה אחת. הם היו מגואלים בדם, פשוטו כמשמעו. הובא אלכוהול, וחולק ליורים; אבל באקציה הראשונה הזו, חלק קטן מאד מהגדוד ביצע את רוב הרצח. בעלי משפחות סירבו לירות בנשים וילדים. רוב האנשים סבלו מסיוטים במשך כמה ימים לאחר האקציה.

אבל זו הייתה רק האקציה הראשונה; אחריה יבואו רבות.

בסך הכל, רצח הגדוד ה-101 לפחות 38,000 יהודים, וגירש לטרבלינקה לפחות 45,200 יהודים נוספים. בממוצע, אם כן, היה כל שוטר בגדוד אחראי למותם של כ-166 יהודים. אבל אנשים אינם ממוצעים, ולאחר שלמדו כיצד להרוג מבלי להתלכלך ומבלי לראות ישירות את הקורבן, נוצרה שיגרה של התבהמות, שבראונינג עוקב אחריה ומתעד אותה. בין 10--20% מאנשי הגדוד התחמקו בעקביות מהאקציות, או אף מחו נגדן: קצין אחד אף הרחיק לכת וכתב מכתב בדרישה להעברה ליחידה אחרת, משום "שהיחידה עוסקת בפעולות הזרות לרוח המשטרה". אבל הוא היה קצין, וחביבו של המג"ד; אחרים הסתפקו בהתחמקות. בניגוד למיתוס, איש מהם לא נענש.

כ-10 עד 20% מאנשי הגדוד היו סאדיסטים או נלהבים לרצח. הם תמיד התנדבו למשימות, וחלק גדול ממעשי הרצח של הגדוד בוצע בפועל על ידיהם. הרוב הגדול -- בין 60% ל--80% -- הלך בתלם. ביצע את הפקודות, אלא אם היו דוחות מדי: פקודה היא פקודה, אחרי הכל. יש מלחמה בעולם – ומי שאינו מציית לפקודות הללו נתפס כ"פחדן", כמי ש"מטיל את העול על אחרים", כ"משתמט", בקצרה -- כסוציומט. ואף חייל, באף צבא, לא רוצה להיחשב לסוציומט. פרדוקסלית, הצעתו של טראפ – שנשארה בעינה לאורך כל המלחמה – פגעה במוראל: רוב האנשים העדיפו שלא תהיה בפניהם ברירה. הכל היה קל יותר, בלעדיה. קל יותר לספר לעצמך שביצעת פקודות.

בראונינג מראה כיצד ההתפלגות הזו מתאימה כמעט בדיוק לניסוי המפורסם של מילגרם, בו נדרשו אנשים על ידי בעל סמכות לחשמל אדם אחר. הוא טוען שטראפ – שכמעט התמוטט בבכי מול אנשיו ביוזפוב, והתחמק בעצמו מן האקציה ההיא – לא היה דמות סמכותית במיוחד. מדוע, אם כן, צייתו האנשים? משום שלא רצו לאכזב את מפקדם, שהיה אהוד, ומשום שלא רצו לאכזב האחד את השני, לא רצו להיות "סוציומטים": אותה "רעות", שעליה אמר סבסטיאן הפנר (לפני המלחמה!) שהיא "אמצעי מהנוראים לביטול האנושיות", שהיא "מדרדרת ומשחיתה את האדם יותר מכל אלכוהול או אופיום; הופכת אותו ליצור שאינו מסוגל עוד לחיות את חייו הוא, את חייו כבן-תרבות, הנושא באחריות. כן, היא איננה אלא אמצעי להרס הציוויליזציה".

"לצאת מהשורה ולהשתחרר, או לאמץ התנהגות נון-קונפורמיסטית גלויה היה פשוט למעלה מכוחם של רוב האנשים", כותב בראונינג. "היה להם קל יותר לירות... אלה שלא ירו הסתכנו בבידוד, דחייה ונידוי - מצב מאוד לא נוח במסגרת יחידה מגובשת כל כך, המוצבת מחוץ לגרמניה בתוך אוכלוסייה עוינת".

כל מלחמה יוצרת לדבריו עולם מקוטב, בין "כוחותינו" לבין "האויב". הקיטוב הזה מקל על הפיכת האויב למי שאין חובה להחיל עליו את ה"מחויבויות האנושיות", החלות על בני אדם אחרים. במצב המלחמה הוגדרו כל היהודים כאויב. הסטריאוטיפים הגזעניים שהפיץ המשטר הנאצי אפשרו לחיילי הגדוד המילואים 101 של משטרת הסדר "לנתק את היהודים מכלל הקהילה האנושית" ולבצע את המעשים שביצעו. קונפורמיזם, רעות, רצון שלא לאכזב רעים לנשק כשאתה במלחמה ורחוק מהבית, צייתנות בסיסית, זיהוי של הקורבן עם האויב, תפיסה של "אנחנו והם", המקובלת בזמן מלחמה, אינדוקטרינציה אנטישמית -- אלה, לדעתו של בראונינג, הכלים המאפשרים הפיכת אנשים רגילים לרוצחי המונים. אין גורם אחד, לדעתו, בוודאי לא האנטישמיות: האנטישמיות הייתה שם, בהחלט, אבל היא לא הייתה בין הגורמים החשובים.(עיבוד למאמרים של יוסי גורביץ,אריה דין)

"הדרך לאושוויץ ניסללה ע"י שנאה ,אבל התשתית לה נסללה על בסיס האדישות"(קרשו,חיסול היהודים,288)